

te lopen. Toen bovendien in 1780 de Vierde Engelse Zee-oorlog uitbrak waardoor geen retourvloten meer in de Nederlandse havens konden binnenvallen, moesten de Heren Zeventien een beroep doen op de staat om een faillissement af te wenden. Twintig jaar later, op Nieuwjaarsdag 1800, werd de Compagnie, die al vijf jaar eerder onder staatsbeheer was gesteld, met al haar baten en schulden (de schulden bedroegen meer dan f 120 mln) door de Bataafse Republiek overgenomen. Successievelijk vielen de vestigingen van de Compagnie de Engelsen in handen; die op de kust van Voor-Indië was al afgestaan bij de vrede die op de Vierde Engelse Zee-oorlog volgde, Ceylon, door de Engelsen bezet, werd in 1802 bij de Vrede van Amiens overgedragen – alle andere vestigingen waren toen al Engels bezit geworden of werden, terwijl Nederland feitelijk en tenslotte ook formeel deel werd van het Franse rijk, in de latere Napoleontische oorlogen door Engeland veroverd, die op Java het laatst, in 1811, toen de opvolger van gouverneur-generaal Daendels (wiens beleid straks aan de orde komt) het veld moest ruimen. In 1814 kreeg de soevereine vorst, Willem I, alle na 1784 verloren gegane gebieden terug, met uitzondering van de Kaapkolonie en Ceylon. Het duurde toen nog twee jaar voordat in Batavia weer de Nederlandse vlag werd gehesen.

*

‘Fortuin maken! Niemand’, aldus in het begin van de negentiende eeuw een Duitser, Jacob Haafner, die het bedrijf van de Compagnie in de gehele archipel van 1766 af had gadeslagen (in de tijd dus waarin de misstanden het grootst waren),

‘gaat naar Indië dan om fortuin te maken. Dat ongelukkig werelddeel is het rasphuis van Europa geworden. Deugnieten, verkwesters, boeven allen die wegens hun misdaden of anderszins uit hun geboorteplaats zijn verbannen, bankroetiers en ander slecht volk, alles ijlt naar Indië als naar een algemene prooi, alles wil er fortuin maken en hoe kan dat geschieden? Niet dan met de maatschappij welke zij dienen, te bestelen of de arme Indianen te onderdrukken, te plunderen en te vermoorden. Van de tien die vandaar rijk terugkomen, hebben er gewis negen hun buit op deze wijze verkregen.’¹

¹ Jacob Haafner (1806), aangehaald in R. Nieuwenhuys: *Oost-Indische spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden* (1972), p. 42.